

A chilei nemzetállam és a mapuche-kérdés a 19. században

Zolcsák Attila

Történész, független kutató; zolcsaka@gmail.com; ORCID: 0009-0006-8307-011X

Abstract

The Chilean Nation-State and the Mapuche Question in the Nineteenth Century

The Chilean nation-state was consolidated in the nineteenth century, and one of the greatest challenges it faced was how to deal with the plight of the autonomous indigenous people, the Mapuches or Araucanas, who had resisted Spanish conquest for centuries. The aim of this article is to explore and interpret this problem, which has had a unique importance in the history of the Chilean nation-state, but has not been an equally significant issue in other Latin American countries. The study also examines the extent to which it is justified to trace the roots of the current conflict back to the Pinochet era alone.

Keywords Chile, colonization, indigenous peoples, national identity, agrarian question, Latin America, Mapuche

A chilei állam és az őslakos mapuche kisebbség viszonya a XIX. századi Chile történetének egy fontos aspektusát jelenti. A mapuchék Chile legnagyobb bennszülött kisebbségét – az őslakosság 90%-át –, 2012-es adatok szerint az ország összlakosságának 10%-át teszik ki. Történetük szorosan összefügg a chilei identitással, és megkerülhetetlenek Chile történetében. Jelentőségük több tényezőn alapul. Többségük Chile középső részének déli felén, egy földrajzilag kulcsfontosságú területen, Araukánia tartományban él, ahol az összlakosság 33%-át teszi ki. Egyedüli őslakos népként 300 évig sikerrel ellenálltak a hódításnak, még Allende és Pinochet

korszakára is hatást gyakoroltak, és jelenleg is fontos szereppel bírnak. Az előzmények bemutatása mellett szükséges kitérni az araukán harcok hatására a chilei nemzeti tudat formálódásában, a mapuchék függetlenségi háborúban betöltött szerepére, az önálló Araukán Királyság létesítésének kísérletére, és végül a terület Chile általi meghódítására, röviden érintve a mapuche-kérdést a huszadik században és a jelenkorban.¹

A források és a szakirodalom tükrében a tanulmány amellettt érvel, hogy a napjainkban is zajló mapuche-konfliktust téves visszavezetni Pinochet-korszakra. A mapuchék törekvéseinek és az azokra adott chilei reakcióknak a megértéséhez elengedhetetlen megvizsgálni, hogy a történelmi múlt mennyiben befolyásolta azt, hogy a mapuchék mozgalma a kortárs Chile egyik központi kérdésévé és Latin-Amerika egyik legaktívabb őslakos mozgalmává válhatott.

Araukánia a gyarmati korszakban

Elsőként érdemes megjegyezni, hogy a mapuche és az araukán elnevezés ugyanarra a népcsoportra vonatkozik: a saját nyelvükön a mapuche elnevezést használják, mely a valóságban több törzs összefoglaló elnevezése. A mapuchék első említése a spanyol hódítás előtti inka korszakból származik. A perui központú Inka Birodalom 1532-ig egy óriási területi expanzió ment át, melynek során a mai Chile északi részéig jutott. Itt ütközött a helyi mapuche törzsek ellenállásába, akik közül csak a legészakabbikat sikerült legyőznie. Az inkákat a szintén Peruból érkező spanyol hódítók követték. Első képviselőjük Pizarro harcostársa, Diego de Almagro volt, de a történetírás Chile tulajdonképpen meghódítójának Pedro de Valdiviát tekinti. Valdiviát 1540-ben az arany utáni vágy vonzotta a területre. A mai Chile északi részét sikerült meghódítania – Santiago de Chile mellett több várost is alapított – és az indiánok leigázásával létrehozta a spanyol kolóniákon általános encomienda-rendszert. A mapuche törzsek heves ellenállást tanúsítottak, és meglepően tanulékonyak bizonyultak. Nagyon gyorsan elsajátították a lovaglást és az európai harcászat elemeit.

1 Legrövidebb összefoglaló a téma elismert szakértőjétől Bengoa 2011; a jelenkorig tartó kitekintéssel Herscowitz 2019. A szomszédos Argentína nem témája a cikknek, bővebben Valverde 2005: 167–184.

Széttagolt törzsekben éltek, melyek csak háború esetén egyesültek; ezt az egységet egy Lautaro nevű főnök valósította meg, aki Pedro de Valdivia személyes szolgáljaként leste el a spanyol hadviselés fortélyait. „A Biubiu folyótól fél mérföldnyire egy völgyben, néhány édesvízi lagúna közelében vertem táborn. [...] A második éjjel, éjfél után, három csapat indián jött ránk, több mint húszezren, olyan nagy kiáltással és lendülettel, hogy a föld elsüllyedni látszott, és olyan keményen kezdtek harcolni ellenünk, hogy harminc éve harcolok különböző nemzetekkel és népekkel, és még soha nem láttam olyan szívós küzdelmet, mint amilyen kitartóan harcoltak ellenünk” – írta Valdivia 1550-ben V. Károlynak.² Nemcsak a szokásos túlzásokról van szó: Lautarónak 1553-ban sikerült győzelmet aratnia a spanyolok felett, és a csatában maga Valdivia is elesett.³

Ezt követően egy hosszú háborúskodás vette kezdetét. Spanyolország az 1590-es években kénytelen volt kiűriteni a Chile középső részét nyugatkelet irányba átszelő Biobío folyótól⁴ délre eső területeit. Az itt elpusztult városokat csak a 19. században alapították újra. A 17. század első felében még Chile teljes feladása is felmerült a korona részéről, sőt, a rivális Hollandia is megjelent a térségben, szövetséget ajánlva a mapuche törzseknek. A háború az 1641-es quilíni egyezményrel jutott többé-kevésbé nyugvópontra, mely a határvonalat a Biobío folyó vonalánál húzta meg. A kapcsolatot 1641 után a kereskedelem és a kölcsönös rablóportyák keveréke jellemezte, melyeket időnként a status quo-t megerősítő tárgyalások (*parlamentos*) során rendeztek. Az 1726-os negrete-i egyezmény után többnyire békés volt a viszony a két fél között, egészen a függetlenségi háború kezdetéig.⁵

Az indiánkérdés a 19. század elején Chilében tehát nem egy társadalmon belüli elnyomott kaszt problémájaként, hanem egy egyenrangú ellenfél külső katonai fenyegetéseként jelent meg – más szóval kívül álltak a gyarmati társadalmon. Az 1641-es egyezményben egyenrangú felek tárgyaltak, és a spanyol korona elismerte a mapuche önállóságot, ami páratlan a hódítás történetében. A mapuchék a korai chilei irodalomban is megjelentek:

2 Valdivia 1550: A sus apoderados en la corte. Santiago, 15 de octubre 1550.

3 Rector 2005: 22–33.

4 A Biobío Chile második leghosszabb folyója, ami az ország központi és déli régiójának természetes határát jelenti és Concepción városánál ömlik a Csendes-óceánba.

5 Rector 2005: 33–39. Bengoa 1987: 37–38.

Alonso de Ercilla y Zuñiga 1569-ben írta meg Chilében a *La araucana* című művét, amely az Iliász mintájára ábrázolja a spanyol konkviztádorok és az araukánok harcát. Érdeemes megjegyezni, hogy az indiánokat a szerző – konkviztádor létére – meglepő megértéssel és tisztelettel ábrázolja, és mivel műve a chilei identitás egyik alapja, ez a chileiek mapuchékhez való viszonyára is rányomta a bélyegét.⁶ Ez a helyzet a chilei identitást más módon is befolyásolta: a határt jelentő Biobío folyó vonala egy katonai határvidék lett, reguláris fegyveres erővel; a leszerelt spanyol katonák Chilében telepedtek le, míg a gyarmati terület indián lakossága délre szivárgott, a Biobío folyón túlra.⁷

A mapuchék sikerének titka a társadalmi szervezetükben és az életmódjukban rejtett. Halászó-vadászó társadalomként alkalmasak voltak a hadviselésre, és a természeti erőforrások bősége miatt a lélekszámuk is magas volt. A centralizált hatalom hiánya megakadályozta, hogy Mexikó és Peru esete megismétlődjön, ahol II. Moktezuma, illetve Atahualpa elfogása döntő jelentőséggel bírt. Ezen kívül nem voltak olyan alávetett népelemek, melyek közönnyel, esetleg örömmel szemlélték volna a spanyol előretörést.⁸ Nem utolsó sorban pedig meg kell említeni a háborús taktikájukat: ahogy az egyik araukán vezető, Caupolicán fejti ki Alonso de Ercilla y Zuñiga eposzában:

„Vagyon a győzelem a mi kezünkben,
hiszen ezerszer biztosabban járunk
mocsárban tóban, lápokba merülten
zord hegyekben hol épül a mi várunk,
araukánok edződtek ily tűzben,
falaik közt a spanyolok, ott hazájuk.
[...]
Ezt mondom nektek, szavam megértsétek,
biztosabban szerezzünk diadalmat,

6 Magyarul 2006 és 2008 között jelent meg Simor András fordításában. De Ercilla 2006–2008.

7 Rector 2005: 33, 40–43; Bengoa 1987: 51–52. Magyarországon Fischer Ferenc foglalkozott a 19. századi chilei hadüggyel, és a császári Németországgal létrehozott katonai kapcsolatokkal Dél-Amerika poroszai című tanulmányában. Ezt azzal egészíthetjük ki, hogy a történelmi múlt eleve szerepet játszott abban, hogy a chilei hadsereg egy porosz szintű ütőképességre törekedjen. Fischer 1999.

8 A tűzfegyverek elsajátítására ugyanakkor soha nem került sor. Bengoa 1987: 37.

bosszútok jogos, igaz ügyet védtek,
de mi válasszuk ki helyét a harcnak”

A fordító, Simor András szavaival, „mintha a gerillaháború alapelvét hirdetné meg az araukánok vezére, Mao, Che Guevara 16. századi elődjeként”.⁹

A mapuchéokra is hatást gyakorolt a szomszédság: az európai hadművészet mellett elsősorban a mezőgazdaság megerősödését, mindenekelőtt az állattenyésztés megjelenését kell megemlíteni, mely által a világ-gazdaság vérkeringésébe is bekapcsolódtak: állatot, sőt és textilt exportáltak egészen Limáig és Buenos Airesig, és gabonát, használati eszközöket, valamint bort importáltak. A Bourbon dinasztia által a 18. század második felében bevezetett reformok tovább élénkítették a gazdasági kapcsolatokat. Noha a föld magántulajdona nem jelent meg, megfigyelhető a belső vagyoni különbségek kialakulása és a főnökök (*lonko*) hatalmának erősödése, mely által egyre nagyobb és stabilabb területi egységek jöttek létre. Ezzel párhuzamosan belső harcok is kialakultak, sőt, az Andokon túl más indián népek rovására még terjeszkedtek is a korszakban. A 19. századra a főnöki rang kezdett öröklődővé válni, emellett megjelent a munkamegosztás, a társadalom elkezdett vagyoni alapon rétegződni. Megfigyelhető a meszticizálódás és a spanyol nyelv használatának terjedése is.¹⁰

Chile függetlenségi harca és Araukánia

A 18. század végén Latin-Amerikában egyre nőtt az elégedetlenség a Bourbon-dinasztia reformjaival szemben.¹¹ A függetlenségi mozgalom vezéralakja a venezuelai Francisco de Miranda volt, aki maga köré gyűjtötte Latin-Amerika függetlenségi harcának majdani vezetőit – így Simón de Bolívert, Argentínából José de San Martínt, illetve Chiléből Bernardo O’Higinst – és egy szabadkőműves páholyba szervezte őket.

9 de Ercilla 2006: 234.

10 Pinto 2003: 34–59; Culliney –Peterson –Royer 2013: 2; Crow 2014: 286–287; Bengoa 1987: 41–50, 60–68.

11 Ennek egyik oka, hogy a spanyol anyaországból kivándorlási hullám indult meg, és az újonnan érkezett spanyolok és a helyi kreol arisztokrácia között egyre nőtt a feszültség. Utóbbiak egyenesen egy új konkvisztának nevezték az anyaországiak térfoglalását. Lynch 2008: 22–28.

A függetlenség hívei közül sokan a spanyolok elleni harcok korszakában kerestek történelmi előfutárokat: Bernardo O'Higgins javaslatára a páholy déli részlege Lautaro nevét kapta, mivel a spanyolok elleni sikeres harc legjobb példáját a mapuchék jelentették. Az őslakosok heroizálását a történelmi példa keresése mellett a felvilágosodás hatása, mindenekeelőtt Rousseau is segítette: a „nemes vadember” képe termékeny talajra talált Chilében, mindenekeelőtt Bernardo O'Higgins gondolkodásában.¹²

A függetlenségi háború a mapuche törzseket nem érintette közvetlenül, így egységes fellépésük sem valósult meg. A háború 1810 és 1814 közötti első szakaszában mind a két fél próbálta megnyerni a helyi törzsfőket, de jelentős mapuche részvételtől nem beszélhetünk. A fentebb említett ambivalencia már ebben a korszakban is megfigyelhető: Chile címerében az araukán harcos alakja is megjelent, a kormány közlönye az *El Monitor Araucano* nevet viselte. Az indiánokra vonatkozóan ugyanakkor alig találunk információt a hasábjain, egy, a helyzetüket szabályozó rendelet kivételével: ez a Biobío folyótól északra élő bennszülöttek egyenjogúságáról, a tulajdonuk védelméről rendelkezett, valamint előírta a kereszténység szellemében való oktatását.¹³

Chilei oldalon ekkor még nem O'Higgins, hanem José Miguel Carrera volt a legkiemelkedőbb szereplő. 1813 és 1814 folyamán Carrera csapatai behatoltak a területükre, ahol a spanyol erők menedéket találtak, a mapuche-spanyol koalíció azonban kiűzte a chilei haderőt. A következő években a mapuche nép fontos szektora a spanyol korona mellett harcolt annak érdekében, hogy a spanyolok tiszteletben tartsák területük korábbi megállapodások és szerződések által rögzített autonómiáját és szuverenitását. A háború első szakaszát az 1814-es rancagua-i csata zárta le, ami ideiglenesen helyreállította a spanyol fennhatóságot. A spanyol uralomnak 1818-ban véget vető maipú-i csata után a királypártiak maradéka gerillaharcra rendezkedett be, és részben mapuche területekre húzódva hajtott végre betöréseket, amelyekben a mapuchék is szívesen részt vettek. Noha több törzsfő felsorakozott az új chilei vezető, Bernardo O'Higgins

12 Érdemes megemlíteni, hogy Bernardo O'Higgins maga is beszélt a mapuche nyelvet és jól ismerte a kultúrájukat is. A nyelvet araukán barátaitól sajátította el a jezsuita kollégiumban, ahol a főnökök fiai is tanultak – ez egyben jelzi az európai kulturális hatást is.

13 *El Monitor Araucano*, 1813. július 1. Reglamento a favor de los Ciudadanos Indios.

mellett, a döntő többség vagy semleges maradt, vagy a királypártiakat támogatta. Ezek az utóvédharcok – melyeket a chilei történetírás *guerra a muerte* (1819–1824) néven ismer – véresebbek voltak a tulajdonképpeni háborúnál.¹⁴

Az a sajátos helyzet alakult ki tehát, hogy a spanyol uralom elleni harc példaképei többnyire Chile ellen harcoltak a spanyolok oldalán. A jelenség több okra vezethető vissza: a spanyol-mapuche kapcsolatok a korszakra rendezetté váltak (a meglévő szerződéseket a spanyol királlyal kötötték), a mapuche területeken aktív ferencesek királypárti propagandát folytattak. A legfontosabb tényező azonban vélhetőleg az volt, hogy a háborús pusztítás és a gazdaság szétzilálódása zsákmányszerző hadjáratokra kényszerítette a mapuchékat, és ezeket csak Chile rovására hajthatták végre.¹⁵

O'Higgins igyekezett szövetséget teremteni Chile és a mapuchék között, igyekezve az utóbbiakat a spanyolok ellen fordítani. Napjainkban sokat idézett 1819-es rendeletében kvázi elismerte a mapuche függetlenséget. „Az Arauco bátor törzsei és a déli rész más indiánjai több mint három évszázadon át ontották vérüket, hogy megvédjék szabadságukat ugyanazzal az ellenséggel szemben, amely ma a miénk. [...] Ezek a harcosok, akik az ókori spártaiak utáncói voltak a függetlenség iránti lelkesedésükben, ádázul harcoltak a mi fegyvereink ellen, egyesültek a királyi hadsereggel, és ennek nem volt más eredménye, mint hogy némileg késleltették vállalkozásainkat, és látták, hogy vérpatakok folynak Caupolicán, Tucapel, Colocolo, Galvarino, Lautaro és más hősök utódaiból, akik ragyogó hőstetteikkel halhatatlanná tették hírnevüket. [...] Mi lett volna ennek a szövetségnek a gyümölcse Chile spanyol leigázása esetén? Bizonyára a szövetségeseik [...] araukánok, cunchók, huillichék és az összes déli indián törzsek azonnali leigázása [...] egy szabad és szuverén nép vezetője beszél önökhöz, aki elismeri függetlenségüket, és azon van, hogy ezt az elismerést egy nyilvános és ünnepélyes aktussal megerősítse, aláírva egyúttal szövetségünk nagyszerű chartáját, hogy azt a világnak államaink szabadságának bevehetetlen falaként mutassa be.”¹⁶ A gyakorlatilag

14 Crow 2014: 289–291; Figueroa 2009: 82–86.

15 Figueroa 2009: 76–77, 86–88; Pinto 2003: 72.

16 Gazeta Ministerial de Chile, 1819. március 13. 1–2.

ugyanekkor kiadott rendelete szerint a lakosság chilei állampolgársággal vett volna részt a közügyekben: „A liberális rendszer, amelyet Chile elfogadott, nem engedheti meg, hogy fajunk eme értékes része továbbra is ilyen csüggedt állapotban maradjon. Ezért kijelentem, hogy ezentúl chilei és szabad állampolgároknak nevezzék őket, mint az állam többi lakosát, akikkel egyenlő hangjuk és képviselőjük lesz.”¹⁷ Vagyis önállóságuk és egyenjogúságuk elismerését a chilei államiság keretein belül, és nem azon kívül képzelte el. O’Higgins mindezek elismerése mellett a „civilizálásukat” is szükségesnek tartotta, vagyis egy sajátos kettősséget figyelhetünk meg, amely az egész chilei gondolkodásra rányomta bélyegét.¹⁸

A korszakban a chilei fennhatóság alatt élő indiánok helyzetében lényeges változások történtek. Az alapvető rendezést biztosító 1823-es törvényben a „felesleges” indián tulajdont állami felügyelet alatt kiárúsították, az indiánok pedig egyénileg tarthatták meg földjeik egy részét. A törvény rendelkezett emellett telepések behozataláról is. Gyakorlatilag „privatizálták” az indián tulajdont, egyben hozzájárulva közösségeik szét-töréséhez és a fejlődő kapitalizmus számára szükséges bérmunkás-réteg kialakulásához.¹⁹ Mindez az Araukánia meghódításakor történt rendezést vetítette előre.

Ez a helyzet az 1820-as évek elején lassan megváltozott. A mapuche vezetők – akik közül Francisco Mariluán nevét érdemes megemlíteni – egyre inkább hajlottak arra, hogy a Spanyolországgal kialakított viszony mintájára rendezzék kapcsolatukat Chilével. Annál inkább, mivel több mapuche csoport a bizonytalan rablóhadjáratok helyett az Andok túloldala-lára való települést választotta – ez pedig a „királypárti” mapuchék súlyának a csökkenését jelentette.²⁰ Emellett figyelemmel kísérték a chilei történéseket is, egy mapuche vezető az 1823 elején megbuktatott O’Higginsnek írt levelében például menedéket ajánlott.²¹

17 Vonatkozó törvényt idézi Barros 1896: 128–129.

18 Lynch 2008: 150.

19 Enríquez 2011: 643–645; Lobos Camerati 2022: 57–59. A „felesleges” földek kisajátításáról több rendelet is született, lényegében az 1813-es rendezés elve alapján, ezeket idézi Barros 1896: 71–72.

20 Figueroa 2009: 96.

21 Venancio Koñvepang: Carta a Bernardo O’Higgins”. Talcahuano? circa 1825. Közli Pavez 2008.

A chilei állam és a mapuche vezetők 1825-ben kötött taphue-i egyezménye lényegében a klasszikus spanyol „parlamento” rendszer folytatása volt, mivel elfogadta a mapuche önállóságot a Biobío folyótól délre, továbbá a chilei állam eltörölte a mapuchékat érintő rabszolgaság intézményét. Az egyezmény ugyanakkor formálisan Chile szuverenitását is kimondta Araukánia felett – megteremtve a majdani annektálás jogi alapját – és gyengítette a királypártiak helyzetét; az 1826-os közigazgatási törvény így – elvben – Araukániára is kiterjedt.²²

A taphuei egyezmény egy nagy kísérlet volt a mapuchék békés annektálására, és mapuche jogászok napjainkban is ebből vezetik le az autonómiára való törekvéseket. A szöveg világosan elkülönítette egymástól a Chilei Köztársaságot és Araukániát, a kettő együttesére *la gran familia chilena* néven utalva; ugyancsak külön kezeli a korabeli kormányt (*Gobierno*) és azt, amelyben a mapuchéknak is helyet adnának (*Gobierno Supremo*). A mapuche társadalomban ez megfelelt a legfelsőbb, választott főnökök szerepének, akiknek a fő feladata a közvetítés volt. A chilei nemzetépítés koncepciója a mapuchékat illetően még képlékeny volt, ahogyan arra a korabeli parlamenti viták is rávilágítanak. A békés és szövetséges viszonyon alapuló annektálásra való törekvés a mapuche és chilei belviszályok után fokozatosan erejét veszítette.²³

Továbbá a háború is folytatódott: Mariluán egy levelében beszámol a királypárti spanyol és velük szövetséges mapuche erőkkal történt összecsapásokról, vagyis a függetlenségi háború a mapuchékat is megosztotta; az egyes törzsek egymással is szembekerültek és a 18. században kibontakozó centralizálódási folyamat megszakadni látszott.²⁴ Azokat, akik a végsőkig harcoltak a királyi oldalon a lázadó chileiek ellen, zaklatták és üldözték, így ők arra kényszerültek, hogy tömegesen elköltözzenek az Argentínában található La Pampa vagy Patagónia területére. Chile függetlenedése után egy békeperiódus következett, és a mapuche területeken az európai kulturális hatás tovább nőtt.²⁵

22 A törvényt idézi Barros 1896: 53–54.

23 Lobos Camerati 2022: 89–108, 146–155.

24 Pavez 2008: 177–181. Francisco Marilwan: Carta al capitán Juan de Dios Luna. Pilguen, noviembre, 20 de 1826. (I-II) Lobos Camerati 2022: 79–81.

25 Crow 2014: 292–296.

A függetlenségi háborútól az Araukán Királyság kísérletéig

Az új chilei állam a spanyol uralomtól megszabadulva gyors fejlődésnek indult, amelynek útjában az önálló mapuche régió több okból kifolyólag egyre nagyobb akadályt jelentett. A rézérc és más ásványkincsek mellett az 1840-es évektől Chile mezőgazdasági exportja az élelmiszerek növekedése miatt egyre nagyobb szerepre tett szert, az 1870-es években már arra is találunk példát, hogy az élelmiszerexport értéke meghaladta az ásványkincsekét.²⁶ Noha az új állam figyelme eleinte észak felé irányult, a termékeny mapuche földterület egyre csábítóbb célpontot jelentett, másrészt – mint láttuk – nem foglalta magában a mai Chile teljes déli területét: Araukánia kikerülésével – a valdiviai enklávéból kiindulva – Chile expanzióba kezdett a Tűzföld irányába. Mivel Araukánia területe a Csendes-óceán partjaitól az argentin határig húzódott, ezért a chilei állam két, földrajzilag nem összefüggő részre tagolódott, mely a déli terjeszkedéssel párhuzamosan egyre nagyobb akadállyá vált. A korszakban a spanyol uralom tárgyalásos módszereihez tértek vissza: a mapuchék integrálására való törekvés fokozatosan eltűnt.²⁷ Megfigyelhető, hogy a korszak chilei közbeszédében a korábbi nemes vadember képét fokozatosan felváltotta a civilizálandó vadember alakja. A chilei nemzettudatnak a mapuchékat illető sajátos kettőssége figyelhető meg: a szabadságért küzdő araukán harcossal való azonosulás, és a primitív mapuche lenézése.²⁸ Utóbbihoz hozzájárult a chilei nemzettudat erős Európa-centrikussága is.²⁹

Ez a fordulat 1830-tól keltezhető, amikor a Diego Portales által vezetett konzervatívok vették át a hatalmat, akik – a korábbi föderációs elképzelésekkel szakítva – az államhatalom centralizálására törekedtek; ez magában hordozta Araukánia bekebelezésének lehetőségét is. 1842-ben létrejött a *Sociedad de Industria y Población* (Ipari és Betelepítési Társaság). Az erőszakos hódítás nem élvezett támogatást: az 1849-es Varas-jelentés

26 Rector 2005: 106, 121.

27 Pinto 2003: 73–82.

28 del Valle Rojas–Osorio Solano 2018: 253–255.

29 Pinto 2003: 119.

a chilei Kongresszus számára a kereskedelem, az oktatás és a missziók fejlesztésével kívánta a terület integrálását elérni. A fegyveres erő alkalmazására tett 1853-as javaslatot a Kongresszus elutasította.³⁰ A chilei kolonizálás azonban az 1850-es években felgyorsult: 1852-ben formálisan is megszületett Araucania régiója – a törvény szerint „indián területként” – ám a chilei közigazgatás keretei közé illesztve.³¹ A helyzetet súlyosbította az 1857-től kibontakozó gazdasági válság, melynek enyhítésére a chilei elit egyre nagyobb hányada Araukánia annectálásában látta a megoldást, és a faji felsőbb- és alsóbbrendűségekre vonatkozó érvelés is egyre nagyobb teret nyert. A mapuchék ki lettek rekesztve a „chileiségből”, a chilei nemzetállam lemondott indián gyökereiről és a mapuchék beillesztéséről a chilei nemzetbe: csak a területük kellett.³² A nyomást az ottani törzsek is érzékelték, támogatták az 1851-es és 1859-es, decentralizációra törekvő liberális felkelést, más törzsek az asszimilációra törekedve baráti viszonyt tartottak fenn a chilei állammal. A föderalista – tehát decentralizációs – erők bukása azonban nehéz helyzet elé állította őket.³³

A korszakban az állam által ellenőrzött módon – a mapuche törzsekkel kötött egyezmények/vásárlás által – a határ menti területeken egyre több földterület került chilei kézre, ahová egyre több európai bevándorló települt le – mindenekelőtt a németeket érdemes kiemelni.³⁴ A korszak levelezésében a mapuche vezetők ismertetik a főbb problémákat: föld kiárusítása telepéseknek jóváhagyás nélkül; tulajdonjog kétségbe vonásával annak „gazdátlaná” nyilvánítása, de arra is találunk példát, hogy rivális törzs

30 1853-as javaslatot közli Stüven 2014: 5–7. A missziós munka fenntartására született rendeleteket idézi Barros 1896: 105–121. Mindazonáltal a missziók a felvilágosodás gondolkodókörének terjedése miatt visszaszorultak. Lobos Camerati 2022: 29–30. A fegyveres hódítás 1835-ben is felmerült. A javaslat feltűnő eleme az indián rassz lenézése, illetve a gabonatermelő vidék megszerzésének a hangsúlyozása. Idézi Saavedra 1870: 265–271. Az 1848-as jelentés a békés és igazságos módszerek hangsúlyozása mellett a Magellán-földdel való földrajzi összeköttetés fontosságát emeli ki. Saavedra 1870: 272–333. A terület annectálásának a gondolata a mapuchék integrálásának elutasításával már 1828-ban felmerült. Pinto 2003: 110–112.

31 Ley de 2 de Julio de 1852. Barros 1896: 56–58.

32 Pinto 2003: 132–136; 139–143. Ellenvélemény is volt: a „Revista Católica” folyóirat következetesen a mapuchék pártjára állt. Pinto 2003: 160–167.

33 A korabeli chilei államról bővebben Donghi 1985: 267–275. Bengoa 1987: 87–93.

34 de la Cuadra Luque 1870: 31–36. Eleinte az előrenyomulás békés volt, ahogyan erről Saavedra is beszámol. Saavedra 1870: 39–50. Indián földek kiárusításáról szóló korabeli rendeleteket idézi Barros 1896: 131–143, 265–294.

tagjai adják el a másik földterületét.³⁵ Mangil Wenu – a törzsek háborúra megválasztott vezetője – Manuel Montt elnöknek címzett levelében tételes felsorolja a rablásokat, gyilkosságokat és erőszakos területfoglalásokat, utóbbinál megjegyezve, hogy a hadsereg tisztjei személyesen is igyekeznek földtulajdonra szert tenni. Levelében az elnököt a BioBío határvonalának betartása mellett a helyzet rendezésére kérte,³⁶ de választ nem kapott.³⁷ Figyelemreméltó azonban, hogy – szövetségeseiket keresve – az Andok argentin oldalán élő mapuchékkal és az argentin hatóságokkal is felvette a kapcsolatot.³⁸

Araukánia bekebelezésének közvetlen előzményeként egy kalandregénybe illő fordulat szolgált. Alonso de Ercilla már említett „La Araucana” című eposza Chilén kívül is ismertté vált, és lelkes rajongókra tett szert világszerte. Ezek egyike egy francia ügyvéd, Orelie Antoine de Toumens volt, aki a fejébe vette, hogy ő lesz Araukánia királya. 1858-ban Araukániába utazott, és 1860-ban több törzsfő valóban királlyá választotta. Ennek valószínűsíthető oka az volt, hogy a mapuchék érzékelték az egyre növekvő chilei nyomást, és egy nemzetközileg elismert állam létrehozásában vélték a megoldást, annál is inkább, mivel Orelie a III. Napóleon vezette Franciaország támogatását ígérte. A „király” Patagónia királyának a címét is felvette, amit már a szomszédos Argentína is nehezményezett. Noha ez az állam csak papíron létezett, 1862-ben a chilei hatóságok végül elfogatták a királyt és visszaküldték Franciaországba.³⁹ Habár nincs nyoma annak, hogy a Második Császárság komolyan foglalkozott volna az ügygel, érdemes figyelembe venni, hogy nem sokkal ezt

35 Juan Felipe Wentekew: Carta al Intendente de la provincia de Valdivia, Juan Francisco Adriasola. sin lugar, abril 26 de 1849 Közli Pavez: 2008: 257–260; José Pünolefí: Carta al Intendente de la provincia de Arauco, Francisco Bascuñán Guerrero, sin lugar circa 1855–1856 Közli Pavez: 2008: 266; José Antonio Waykiwala: Carta al Intendente de la provincia de Arauco, Francisco Bascuñán Guerrero, sin lugar circa 1855–1856. Közli Pavez: 267–268. 1850-es évek erre vonatkozó törvényei és rendeleteit idézi Barros 1896: 131–144.

36 Mangil Wenu: Carta al Presidente de la República de Chile, Manuel Montt. Mapu, septiembre 21 de 1860. Közli Pavez 2008: 319–325. Szintén megfigyelhető, hogy a chileiekre következetesen a „spanyolok” elnevezést használja.

37 Mangil Wenu: Carta a José María Guzmán. sin lugar, noviembre de 1860 Közli Pavez 2008: 331.

38 Mangil Wenu: Carta al general Justo José de Urquiza. Territorio Indígena, abril 30 de 1860. Carta a Juan Kalfükura. Dumo, mayo 1 de 1860 Közli Pavez 2008: 315.

39 Bengoa 1987: 186–189.

követően került sor Franciaország mexikói beavatkozására. Mindez Chilében megerősítette azt a véleményt, hogy Araukánia annexiója elkerülhetetlen: továbbá Argentína is megindult dél felé a pampákon, és Chile nem engedhetett meg magának egy esetleges argentin előrenyomulást az Andok nyugati oldalán; Argentína ezzel párhuzamosan Chilére, és annak expanzionista terveire gyanakodott.⁴⁰

Araukánia meghódítása

Araukánia fokozatos meghódítása az 1860-as években vette kezdetét és 1883-ban ért véget. Az 1860-as évek elején több javaslat is született. A Saavedra-terv 1861-ben a terület fokozatos megszállásával, a földkérdés rendezésével és a betelepítéssel törekedett megoldani a helyzetet.⁴¹ A liberálisabb Godoy-terv pusztán a part menti területek megszerzésére koncentrált az indián tulajdon fokozottabb tiszteletben tartásával.⁴² Végül az előbbit fogadták el. Chile formális célja a mapuchék „civilizálása” volt, amit még a fegyveres módszerek korabeli ellenzői is elfogadtak.⁴³ Feltűnő a párhuzam a korszak európai gyarmatosításának ideológiájával.

A mapuchék és a chilei identitás összetett viszonya a korszakban tovább formálódott. A bennszülöttekkel rokonszenvező lengyel származású földrajztudós, Ignacio Domeyko 1845-ös úti beszámolójában „dekadens” rasszként ábrázolta őket, akiknek már nem sok közük van az őseikhez: idevágó érdekes megfigyelése a 19. század elejéig követhető – és abban az időszakban megerősödő – politikai egységesülés széthullása volt: a területi egységek kisebbekké és ennek megfelelően számosabbá váltak, és a gyarmati korszakkal ellentétben az egységes fellépés is meggyengült.⁴⁴

A történész és politikus Benjamín Vicuña Mackenna 1868-ban teljesen fejtetőre állította a függetlenségi háború korszakában kialakult képet. A chilei identitás araukánokhoz való kötését mítosznak minősítette,

40 Bengoa 1987: 99–104.

41 A tervet közli Saavedra 1870: 6–22. A terv a kolonizálást és a földkérdés rendezését is magában foglalta, utóbbit az 1820-as évek megoldásához hasonlóan.

42 Idézi Saavedra 1870: 334–364.

43 de la Cuadra Luque 1870: 5–10.

44 Domeyko 1845: 46–47.

kimutatva, hogy de Ercilla hős araukánja soha nem létezett; ugyanakkor kiemelte a spanyol konkvisztádorok erényeit és hősiességét, hangsúlyozva, hogy az araukánok morálisan alacsonyabb rendűek. A „parlamentos” intézményét két testvéri nép együttműködése helyett a „barbár” főnökök rendszeres, ajándékokkal történő megvesztegetésének tartotta. Kiemelte továbbá, hogy a függetlenségi harcnak semmi köze az araukánokhoz, lévén, hogy ezek ellene harcoltak, továbbá azt, hogy a chileiek felmenői európaiak és a Biobío folyótól északra élő indiánok. A Domeyko által is megfigyelt széttagoltsághoz érdekes adalékként hozzáteszi, hogy ebben a chilei politika is szerepet játszott, valamint azt, hogy az erőviszonyok teljesen megváltoztak: Chile demográfiailag, gazdaságilag és katonailag is sokkal erősebb lett, mint a konkvisztádorok korában, míg Araukániában azóta sem történt említésre méltó változás. Mindezek hangsúlyozása nem volt véletlen: ideológiai alapot kellett teremteni az anektáláshoz.⁴⁵

1866-ban a chilei állam saját magát nyilvánította a „gazdátlan” araukániai földterületek tulajdonosának – elvben döntést hozva a bennszülöttek rendelkezésére álló földterület kijelöléséről – ez azonban nem valósult meg. Emellett folytatódtak a visszaélések: a bennszülöttek földjét gyakran nem létező személyek adták el a telepéseknek, ahogyan arról a megszálló csapatok vezetője, Cornelio Saavedra ezredes is beszámol.⁴⁶ Törvények és rendeletek születtek az európai telepéseket illetően.⁴⁷ Ezt követően vette kezdetét az első fegyveres összecsapás – ennek vezéralakja Quilapán volt, aki 1870-ben még Orelie királyt is visszahívta –, amely 1871-ben átmeneti fegyverszünettel zárult.⁴⁸ Noha Quilapán az Argentínában élő törzsekkel is felvette a kapcsolatot, a Chilével kiegyező törzsekkel is fegyveres összecsapásokba keveredett.⁴⁹ Az elfoglalt területek közel háromnegyede

45 Mackenna 1868: 1–10, 14–18.

46 Ley de 4 de Diciembre de 1866. Barros 1896: 74–77. Stuyen 2014: 15. Saavedra 1870: 78–79. 159–160.

47 Barros 1896: 71–101, 159–188, 259–264.

48 A kolonizációt az állam végezte, illetve a megszállt északi területeken vasutat, erődöket és távirót és új városokat építettek. A hadsereg a rövid békeperiódusban tovább erősödött. Bengoa 1987: 252–278. SA megszálló erőket vezető Saavedra ezredes éves gondosan összegyűjtött dokumentációja értékes forrásokat nyújt 1870-ig bezárólag. Saavedra 1870: 51–67, 67–100, 152–165, 196–216.

49 Pinto 2003: 214–215. A belviszályok a korszak levelezésében is feltűnnek. Domingo Meliñ: Carta al Capitán de Amigos Luis Barra. Quillín, febrero 22 de 1869. Közli Pavez 2008: 453.

került chilei kézre, döntően azok „gazdátlaná” nyilvánításával, kisebb részben vásárlás útján; az önként behódoló törzsek jobban jártak.⁵⁰ 1878-ban a chilei hadsereg újabb területet szállt meg, ezzel párhuzamosan Argentína is támadásba lendült az Andok másik oldalán.⁵¹ E harcok fontos hozadéka volt, hogy a hadsereg ütőképessége megnőtt, ami döntőnek bizonyult az 1879-ben kezdődő csendes-óceáni háborúban Peru és Bolívia ellen. 1881-ben, Lima elfoglalása után, a győztes chilei hadsereg délre fordult, megszállva a megmaradt mapuche területeket. Ekkor robbant ki egy általános fegyveres felkelés, mely a mapuchék teljes vereségével zárult. A spanyol konkvisztádorok elleni sikeres taktika a 19. században már nem működött.⁵² Az ismétlőpuskák megjelenése jelentett döntő fordulatot. 1883-ra a teljes terület chilei megszállás alá került. A chilei állam a mapuche földek jelentős részét gazdátlaná nyilvánította, az őslakosságot korábbi területeik egyhuszad részére szorítva vissza, az elkobzott területekre chilei és európai bevándorlók tódultak az etnikai viszonyokat is átalakítva. A folyamat szimbolikus lezárása a 16. században elpusztított Villarica városának 1883-as újjáalapítása volt. A folyamatban a mapuche lakosság vérvesztesége is óriási volt, a „*pacificación de Araucanía*” „*guerra de exterminio*”-vá vált, amit a chilei társadalmon belül is erősen bíráltak. Az új Chilében másodrendű állampolgárokká süllyedtek, „civilizálásuk” a hagyományos kultúrájuk elsorvadásához, a földeik elvesztése pedig nyomorhoz vezetett.⁵³

A hódítás nem oldotta meg Chile alapvető problémáit. Az elfoglalt területeken erős nagybirtokrendszer alakult ki, a várakozásokkal ellentétben nem enyhítve, hanem fokozva z országban belüli szociális feszültségeket.

50 Saavedra 1870: 244–245, 253–254. Kivételek mindazonáltal voltak. A Chile mellé állókat is gyakran kisémmizték. Jacinta, viuda de Linkongürü. Carta al Intendente de la Provincia de Arauco. Angol, julio 13 de 1869. Pavez 2008: 457–459. Vonatkozó törvények és rendeletek Barros 1896: 145–157, 211–254.

51 A két ország egymással is összehangolta a hadműveleteket. Pinto 2003: 206–207. A kisa-játítások folytatódtak: korabeli panaszlevél Domingo Meliñ: Carta al Ministro de Guerra y Marino de la República de Chile, Cornelio Saavedra. Angol, septiembre 23 de 1878 Közli Pavez 2008: 698–699.

52 Utóbbi alapja a villámgyors roham volt, mely a spanyol erőknek nem hagyott időt a puskáik újratöltésére. A gerillaháborút idéző taktika a korabeli beszámolók alapján semmit sem változott. de la Cuadra Luque 1870: 10–11, 48–51. Saavedra 1870: 204–205.

53 Bengoa 1987: 170–331. Az 1880-as és 1890-es évek vonatkozó törvényei és rendeletei Barros 1896: 3–51.

A hódításra az exportorientált gazdaságpolitika kiegészítéseként volt szükség, miközben már érlelődött az átmenet az „importhelyettesítő iparosítás” periódusába, mely egészen a Pinochet-korszakig meghatározó hatást gyakorolt Chile fejlődésére.⁵⁴

Araukánia meghódításától napjainkig

Végezetül röviden tekintsünk ki a 20. századra és a jelenkorra. A 20. században Chilében is megjelent az indigenismo szellemi áramlata, mely mindezekelőtt az irodalomban növelte az őslakosok iránti érdeklődést. Chilében az irodalmi Nobel-díjas Pablo Nerudát érdemes megemlíteni, aki újra felfedezte az araukán múltat:

„Szálanként tépte le Araukániáról
a büszke tollakat az alkohol,
lesöpörte a söntés,
eltakarta a mindenféle ügynök
a rabló hódítók szolgálatában,
[...]
Így pusztult az indián észrevétlen,
s nem is látta, ahogy kótyavetyélték
örökségét: a zászlókat se látta,
nem zúdított nyílesőt a hajókra,
amíg apránként lassan összezúzták
tisztviselők, tolvajok és földesurak.”⁵⁵

Ezzel párhuzamosan Chile számtalan szociális feszültséggel küzdött, melyek legfontosabbika a földkérdés volt. A nagybirtok fojtogató uralma elleni harc magától értetődően érintette a mapuche kisebbséget is, amely ősi területeinek a visszaszerzésére törekedett, így a földkérdés és

54 Pinto 2003: 287–288.

55 Pablo Neruda: A teljes ének – részlet. Somlyó György fordítása. Dél Keresztje. Latin-amerikai költők versei. Budapest, Európa könyvkiadó, 1957.

a mapuche-kérdés összefonódott.⁵⁶ Az első változások az 1960-as években kezdődtek. 1970-ben a szocialista Salvador Allende nyerte meg a választásokat, és nyitóbeszédében az általa vezetett Népi Egység koalíciójára mint Lautaro utódjára hivatkozott. Kormánya nem csak felgyorsította a földosztást, hanem kollektív földtulajdon kialakítására törekedett, amelybe a létező mapuche közösségek tökéletesen illeszkedtek, ugyanakkor minden kulturális reform ellenére a mapuche-kérdés a földkérdésnek alárendelve jelent meg, vagyis osztály- és nem etnikai alapon kezelték a kérdést.⁵⁷

A folyamatnak Augusto Pinochet tábornok 1973-as puccsa vetett véget. A megtorlás a mapuche közösségeket is érintette. A szocializmus chilei útját egy neoliberális politika váltotta fel. A kettő közötti egyik fontos különbség az volt, hogy míg a Népi Egység kollektív földtulajdonra törekedett, addig a Pinochet-rendszer az utóbbi teljes privatizációjára, amit a mapuche közösségi földekre is kiterjesztett. Ez a jelenség világosan mutatja a diktatúra neoliberális fordulatának egyik fontos aspektusát: a katonák a privatizációt nem gazdasági, hanem politikai okokból fogadták el: a cél a veszélyesnek tartott kollektívizmus gondolatának felszámolása volt, ami a mapuche közösségek széttörésén keresztül akarta az indiánkérdést megoldani. Mindez két hatással járt: egyrészt megjelent egy tulajdonnal bíró mapuche réteg, és a közösség egy része Pinochet támogatójává vált, sőt, 1989-ben a diktatúra által létrehozott mapuche szervek Pinochetet legfőbb törzsfővé is megválasztották. Másrészt a neoliberalizmus azt is maga után vonta, hogy az újdonsült kisbirtokosok nem számíthattak állami támogatásra a multinacionális korporációkkal szemben. 1974-től a nagy fakitermelő vállalatok egyre nagyobb befolyásra tettek szert Araukániában, ami tovább növelte a feszültséget; egyre több őslakos vándorolt a városokba, mindenekelőtt Santiagóba. A diktatúra által alkalmazott eszköz végül fordítva sült el: a mapuche identitás megerősödéséhez járult hozzá. Így jelentős mapuche szervezetek tűntek fel, melyek szemben álltak a diktatúrával. Araukánia területének többségi, nem-mapuche lakossága ugyanakkor jelentős részben támogatta a rendszert.

56 Rector 2005: 160–174; Bengoa 1987: 386–401. Noha a chilei jobboldallal való kapcsolat-felvételre is történtek kísérletek, a mapuche kisebbség szervezetei végül a szocialista, anarchoszindikalista és kommunista mozgalommal találtak közös hangot.

57 Bővebben Albizú Labbé, Francisco 2014. Pairician–Urrutia 2021: 6–11.

Az 1988-as népszavazáson, amely a Pinochet-rendszer bukását jelentette, Araukániában a Pinochetet támogató szavazatok kerültek többségbe.⁵⁸

Az 1989-es rendszerváltás után egy 1993-as törvény szabályozta a mapuchék kisebbségi jogait, földalapot hozva létre, mely a földterületek legális megvásárlásával próbálta rendezni a helyzetet; ez azonban nem ért el jelentős eredményeket, ugyanis a földárak a térségben az egekbe szöktek. A földkérdés rendezetlensége összefonódott az autonómiakérdéssel, a vízkérdéssel, a fakitermelő vállalatok elleni harccal és a Biobío folyóra tervezett vízerőművek elleni tiltakozással.⁵⁹

1997-től keltezhető a napjainkig tartó „mapuche konfliktus” (*conflicto mapuche*) korszaka. A mapuche mozgalom, mint korábban, ezúttal sem egységes: követeléseik közös pontja a földkérdés rendezése. A politikai követelések a részvételiség és az autonómia különböző szintjeit foglalják magukban, de az önálló államiság gondolata is megjelent. A tiltakozások formái a békés tüntetésektől és útlezárásoktól gyújtogatásokig, útblokádokig és közintézmények megszállásáig terjednek. Utóbbiakra a chilei karhatalom a diktatúra 1984-es antiterrorista törvénye alapján keményen reagált, több halálos áldozattal, ami nemzetközi bírálatot is kiváltott.⁶⁰ A 2019-es chilei társadalmi robbanásban a mapuche szervezetek szintén fontos szerepet játszottak, és a radikális paramilitáris egységek is egyre aktívabbá váltak. 2021-ben Piñera, Chile akkori elnöke hadsereget vezényelt a térségbe, és a szükségállapotot rövid habozás után az új elnök, Gabriel Boric is jóváhagyta, valamint négy fegyveres csoportot nyilvánított terroristának.⁶¹

A 2022 szeptemberi, új alkotmányról tartott népszavazás eredménye 62%-os elutasítás lett. A felmérések szerint ennek fő oka a mapuche autonómia elutasítása, illetve Chile egységének megszűnésétől való félelem volt. Meg kell jegyezni, hogy a tervezetet a mapuche lakosság egy jelentős része szintén elvetette, mivel a chilei identitástudat is fontos sokuk számára: a mapuche-identitásban Chile képe ugyanúgy ambivalens,

58 Pairician–Urrutia 2021: 11–12.

59 Rector 2005: 235. Culliney–Peterson–Royer 2013: 6–9

60 Pairician–Urrutia 2021: 12–14.

61 Gabriel Boric da un giro político y echa mano a los militares en una zona de reclamo mapuche *EL PAÍS Chile*

mint a mapuchék képe a chilei identitásban.⁶² A 2023 decemberi népszavazáson az új alkotmánytervezetet – mely a megelőzővel ellentétben elutasító volt a mapuchék törekvéseivel szemben – szintúgy elvetették.⁶³

Konklúzió

A mapuche-konfliktus gyökerei túlmutatnak a Pinochet-korszakon: az integrálásukra való 19. századi törekvés kudarcára és az erőszakos asszimiláció elvének győzelmére vezethetők vissza, a diktatúra törekvései szintén. A mapuchékat a 19. században nem sikerült a nemzetalkotási projekt összetevőjévé tenni, ugyanakkor beolvasztani sem. Kortárs mozgalmuk meglepő életerejében döntő szerepet játszik az a tényező, hogy három évszázadig képesek voltak megőrizni függetlenségüket. Túlzás nélkül kijelenthető, hogy a mapuchék az európai hódításnak legsikeresebben ellenálló őslakos nép Amerikában. Jelenkori céljaik elválaszthatatlanok ettől a tradíciótól és a 19. század végi leigázásuktól.

A Chile függetlenségi harcától Araukánia leigázásáig eltelt időszak segít rávilágítani az országban elfoglalt sajátos kettős helyzetükre is. Ahogy a chilei függetlenségi mozgalmak számára a spanyolok elleni harcnak, úgy a jelenkorban a 19. század óta fennálló chilei berendezkedés elleni harcnak is szimbolikus képviselőivé váltak, vagyis az előbbi esetben a függetlenség hívei, az utóbbiban pedig a chilei baloldal tekintett rájuk természetes szövetségesként, például a Pinochet-diktatúra ellen harcoló gerillaszervezetek egyike Lautaro nevét viselte.⁶⁴ Megfigyelhető azonban az a chilei attitűd is, ami elmaradott és ellenséges etnikumként kezeli őket, ennek oka ugyancsak a történelmi múltban keresendő, nem utolsósorban abban a tényben, hogy a függetlenségi háború korszakában döntő részben a spanyolok oldalán harcoltak, a jelenkorban pedig abban, hogy a chilei status quo megváltoztatásával fenyegetnek.

62 El „rechazo” se impuso en las comunas con mayoría indígena en el plebiscito en Chile - Infobae

63 Resumen y resultado del Plebiscito Constitucional 2023 de Chile

64 A MAPU-Lautaro szervezete csak részben kötődött a mapuchékhez; ugyanakkor a rivális gerillaszervezetekkel ellentétben nemcsak a diktatúra, hanem a teljes chilei kapitalista állam elleni harcot hirdette. E tény indokolta a névválasztását.

Források

Barros, Julio Zenteno 1896: *Recopilación de leyes i decretos supremos sobre colonización: 1810-1896*. Santiago de Chile.

de la Cuadra Luque, Luis 1870: *Ocupación i civilización de Arauco*. Santiago de Chile.

Domeyko, Ignacio, Maria Paradowska, and Andrzej Krzanowski: 1845 *Araucanía y sus habitantes*. Santiago de Chile.

de Ercilla, Alonso 1569, 1568, 1589: *Araukánok könyve*. I–III. köt. Ford.: Simor András. Budapest, 2006–2008.

Mackenna, Benjamín Vicuña 1868: *La conquista de Arauco: discurso pronunciado en la Cámara de Diputados en su sesión de 10 de agosto*. Santiago de Chile.

Neruda, Pablo 1957: *Dél Keresztje. Latin-amerikai költők versei*. A teljes ének – részlet. Ford.: Somlyó György. Budapest.

O'Higgins Riquelme, Bernardo: El Supremo Director del Estado a nuestros hermanos los habitantes de la frontera del Sur. *Gazeta Ministerial de Chile*, 1819. március 13. 1–2.

Pavez, Jorge 2008: *Cartas mapuche. Siglo xix*. Santiago de Chile.

Saavedra, Cornelio 1870: *Documentos relativos a la ocupación de Arauco que contienen los trabajos practicados desde 1861 hasta la fecha*. Santiago de Chile.

Valdivia: *A sus apoderados en la corte*. Santiago, 15 de octubre 1550.

Gazeta Ministerial de Chile, 1819.

El Monitor Araucano, 1813, 1814.

Interneten elérhető források

Gabriel Boric da un giro político y echa mano a los militares en una zona de reclamo mapuche *EL PAÍS Chile* <https://elpais.com/chile/2022-05-18/gabriel-boric-da-un-giro-politico-y-echa-mano-a-los-militares-en-una-zona-de-reclamo-mapuche.html> – utolsó letöltés: 2023. március 25.

El „rechazo” se impuso en las comunas con mayoría indígena en el plebiscito en Chile - <https://www.infobae.com/america/america-latina/2022/09/05/el-rechazo-se-impuso-en-las-comunas-con-mayoria-indigena-en-el-plebiscito-en-chile/> – utolsó letöltés: 2023. március 25.

Resumen y resultado del Plebiscito Constitucional 2023 de Chile <https://cnnespanol.cnn.com/2023/12/17/plebiscito-constitucional-2023-de-chile-en-vivo-votaciones-resultado-y-noticias> – utolsó letöltés: 2023. december 29.

Hivatkozott Irodalom

- Albizú Labbé, Francisco 2014: El indigenismo de la Unidad Popular (Chile 1970–1973). Estado y Nación entre reformismo y realidad. *América Latine Histoire et Mémoire* 28. <https://journals.openedition.org/alhim/5116> – utolsó letöltés: 2024. március 30. <https://doi.org/10.4000/alhim.5116>
- Bengoa, José 1987: *Historia del pueblo mapuche: (siglo XIX y XX)*. Santiago de Chile.
- Bengoa, José 2011: Los Mapuches: historia, cultura y conflicto. *Cahiers des Amériques latines* 68. 89–107. <https://doi.org/10.4000/cal.118>
- Crow, Joanna 2017: Troubled Negotiations: The Mapuche and the Chilean State (1818–1830). *Bulletin of Latin American Research* (36.) 3. 285–298. <https://doi.org/10.1111/blar.12481>
- Culliney, S. M., M. Peterson - I. Royer 2013: *The Mapuche struggle for land and recognition: A legal analysis*. Portland, Oregon.
- Donghi, Tulio Halperin 1985: *Historia de América latina Vol. 3*. Madrid
- Enríquez, Lucrecia Raquel 2011: La república chilena ante la cuestión indígena (1810-1830) *Hispania sacra* (63.) 128. 627–652. <https://doi.org/10.3989/hs.2011.v63.i128.286>
- Figuerola, Eduardo Cavieres 2009: Desplazando el escenario: Los Araucanos en el proceso de independencia de Chile. *Studia historica. Historia contemporánea* (27.) 75–98.
- Fischer, Ferenc 1999: „Dél-Amerika poroszai”: *Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai (1885–1931)*. Budapest.
- Herscowitz, Jack 2019: The Mapuche-Chilean Land Conflict and Justice: Re-Contextualizing 21ST Century Violence. *Towson University Journal of International Affairs* (52.) 2. Towson, Maryland.
- Lobos Camerati, Nelson Javier 2022: Independence, Autonomy or Mapuche Surrender?. (Szakdolgozat) Universidad de Concepción.
- Lynch, John 2008: *Las revoluciones hispanoamericanas 1808–1826*. Barcelona.

- Pairican, Fernando, and Marie Juliette Urrutia 2021: The permanent rebellion: An interpretation of Mapuche uprisings under Chilean colonialism. *Radical Americas*. (6.) 1. <https://uclpress.scienceopen.com/hosted-document?doi=10.14324/111.444.ra.2021.v6.1.012> – utolsó letöltés: 2024. március 30. <https://doi.org/10.14324/111.444.ra.2021.v6.1.012>
- Rector, John L. 2005: *The History of Chile*. New York.
- Rodríguez, Jorge Pinto 2003: *La formación del Estado y la nación, y el pueblo mapuche. De la inclusión a la exclusión*. Santiago de Chile.
- Stuven, Ana María 2014: La cuestión indígena: un problema histórico. *Documento de Trabajo ICSO* 6. https://icso.udp.cl/cms/wp-content/uploads/2014/01/ICSO_DT6_Stuven.pdf – utolsó letöltés: 2024. március 30.
- del Valle Rojas, Carlos – Osorio Solano, Susana Alejandra 2018: El conflicto estado-pueblo Mapuche en Chile. Análisis crítico, argumental y descolonial del discurso del diario El Mercurio. *Chasqui: Revista Latinoamericana de Comunicación* 139. 245–265.
- Valverde, Sebastián 2005: La historia de las organizaciones etnopolíticas del pueblo mapuche. *Revista de Historia* 10. 167–184.